

מנהיגות ומנהיגים: מיהושע ועד שלמה

שרון רימון ונתנאל שפיגל, אתר התנ"ך של מכללת הרצוג

כשאנו בוחנים את ספרים יהושע-פרקי שלמה אנחנו מגלים דפוסי הנהגה שונים ומגוונים, עם ביקורת חיובית או שלילית. המטרה בשיעורים כאלה יכולה להיות ללמוד על דפוסי הנהגה שונים ואיזה דפוס התנ"ך מעדיף. האם אנחנו גם חושבים שדפוס כזה הוא נכון?

יהושע היא דמות דומה למשה בסגנון ההנהגה, על אף שאין תחליף אמיתי למשה. ספר יהושע מוצג בצורה אידיאלית מכל הבחינות, על אף המשבר שחוזה יהושע לאחר ההפסד הצורב בעי (יהושע ז', ז-י). יהושע כמו משה, לא הופך את העם למאוחד אלא מצליח ליצור אחדות בעם בלי לאחד אותו. כלומר העם נשאר במסגרת השבטית אך תחת הנהגה ריכוזית אחת.

המנהיגות של יהושע היא מנהיגות רוחנית, על אף שיהושע מצטייר בתורה כדמות לוחמת (שמות י"ז). בספר יהושע, יהושע הוא המחליף של משה, ולכן מנהיגותו הצבאית כמעט ולא באה לידי ביטוי אלא רק מנהיגותו הרוחנית. כך למשל יהושע הוא צינור ישיר של הקב"ה: "וַיִּדְבֹּר ה' אֶל-יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר" (יהושע כ', א). המנהיג היחיד הנוסף שנאמר עליו "וידבר ה' אל X לאמר" הוא משה רבנו. כך יהושע מציג את המנהיגות הרוחנית, ומגלם את מלכות שמיים בעולם, בדיוק כפי שעשה משה. (כאן יש להזכיר שיהושע עובר מלהיות משרת משה (א', א) לעבד ה' (כ"ד, כט) בדיוק כפי שנאמר על משה בתחילת הספר: "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד ה' (א', א)).

**

ספר שופטים מציג הנהגה שונה בעיקרה מספר יהושע. העם נשאר בדיוק באותו מצב שהיה בימי יהושע: שבטי ומפורד אלא שכעת אין מנהיגות ריכוזית שיכולה להנהיג אותו בצורה רוחנית. ההנהגה בספר שופטים היא מקומית ופרקטית. השופטים נמצאים תמיד באזור מסויים ופועלים מכיוון שיש צורך או בעיה כלשהי. כמעט ולא נמצא בספר שופטים הנהגה שהיא אידיאלית מטבעה ללא צורך אמיתי בה.

ישנם שני שופטים שהם יוצאי דופן: גדעון ודבורה. דבורה שופטת את ישראל בלי קשר לצורך מלחמתי: "וַיִּדְבֹּרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֲשֶׁת לְפִידוֹת הַיָּם שֹׁפֵטָה אֶת-יִשְׂרָאֵל בְּעֵת הַהִיא" (שופטים ד', ד). דבורה היא נביאה ושופטת (=בדין!) ללא קשר לשופט מושיע (כמו שאר השופטים). גדעון לעומת זאת הפוך מדבורה. הוא מתחיל כשופט-מושיע ואיש ישראל מבקשים ממנו להפוך למלך עליהם.

אצל שניהם יש ניסיון להפוך את המנהיגות שלהם למהותית ולא פרקטית ולעבור להנהגה ריכוזית. כך למשל לדבורה באים כל ישראל למשפט: "וְהָיָה יוֹשֶׁבֶת פְּתָח-תַּמָּר דְּבֹרָה בִּין הַרְמָה וּבֵין בֵּית-אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלֶה אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפָּט" (ד', ה). כל בני ישראל עולים אליה למשפט, ודבורה לא מוצגת עוד כדמות מקומית אלא דווקא ריכוזית. כך גם גדעון: "וַיֵּאמְרוּ אִישׁ-יִשְׂרָאֵל אֶל-גְּדֵעֹן מְשָׁל-בָּנוּ גַם-אַתָּה גַם-בָּנוּ גַם בְּנוֹ-בָּנָה כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִיַּד מִדְּיָן"

(ח', כב). איש ישראל מגיעים אל גדעון ומבקשים ממנו שימלוך עליהם. שוב גדעון נמצא מול עם ישראל ולכאורה מוצג כדמות ריכוזית ולא מקומית.

סביב שתי הדמויות האלה יש ניסיון להפוך את מוסד השופטים למנהיגות לא פרקטית ולא מקומית. אך הניסיון כושל לחלוטין ובסוף הספר אנחנו עדים לבעייתיות הגדולה של מנהיגות פרקטית: בזמנים בהם אין מלחמה נגד האויבים ואין צורך במושיע, יש בעיות מוסריות ודתיות קשות מנשוא.

**

ספר שמואל מציג מודלים שונים של הנהגה ויש לחלק בין שמואל, שאול ודוד. שמואל מוצג כאנטייתזה של שלטון השופטים. שמואל למעשה מוצג כשופט ממש: "וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת-יִשְׂרָאֵל כָּל-יְמֵי חַיָּו" (שמ"א ח', טו) אך בניגוד לשופטים שראינו קודם לכן, שמואל אינו דמות מקומית ובטח שאינו מנהיג פרקטי. שמואל מסתובב במקומות רבים ושופט שם את ישראל: "וְהָלַךְ מִיַּד שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית-אֵל וְהִגְלָגַל וְהִמְצִיפָה וְשָׁפֵט אֶת-יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל-הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה" (ח', טז). בניגוד לדבורה שהיא סטטית, יושבת במקומה, והאנשים באים אליה, שמואל מסתובב וכאילו מפיץ את הבשורה הלאה. כך שמואל הוא לא דמות מנהיג פרקטית אלא מהותית. שמואל מונה למנהיג לא משום שהיה איום מאויב, אלא הוא מנהיג שמלווה את העם בלי קשר לצורך פוליטי או מדיני. כאן לראשונה אנו מוצאים מנהיג דתי מלווה, בלי שום קשר למצב המדיני והביטחוני של העם.

שמואל הוא לא רק שופט, כפי שהצגנו קודם לכן, הוא הרבה מעבר לזה. בתחילה שמואל הוא משרת במשכן ה' (ב') וכפי שמופיע בדברי הימים שמואל הוא משבט לוי (דה"א ו', יח-כג). שמואל הוא לא רק שופט (במשפט) ומשרת בבית ה' אלא הוא גם נביא (כפי שכולנו מכנים אותו: שמואל הנביא) והוא גם מושיע בעת מלחמה (שמ"א ז'). כלומר שמואל הוא למעשה המנהיג הרוחני שמחזיק הכול בידי וְהוא מכל וכל כל. מכיוון ששמואל הוא יחיד מסוגו לא נוכל לצפות שתהיה לו המשכיות (כפי שגם קורה אצל משה) על אף הניסיון (שלא קיים אצל משה!) להפוך את בניו של שמואל למנהיגים רוחניים גם כן, ולמעשה להפוך את המנהיגות המשונה והייחודית של שמואל לשושלתית. ניסיון זה כידוע הסתיים בכשלון גמור.

שמואל בניגוד לכל המנהיגים שהיו לפניו, מגיע למציאות בה הצד השבטי הוא חלש יותר ולכן הוא מצליח לאחד את העם. השוני בין משה ויהושע לשמואל הוא ששמואל מצליח להפוך את עם ישראל ממש לעם אחד תוך התעלמות כמעט מוחלטת מהשבטיות (שתעלם בהדרגה תוך כדי ספר שמואל עד לספר מלכים שאין לה אזכור כלל).

**

שאוּל הינו מנהיג בעייתי. בתחילה אמנם שאול מוצג בצורה מאוד חיובית אך עד מהרה הקערה מתהפכת על פיה. למעשה כבר במלחמה הראשונה שלו (שמ"א י"א) עם אנשי יבש גלעד אפשר לראות ביקורת בהתנהלותו של שאול. אנשי יבש שקרובים אליו, לא חושבים לפנות אליו. שאול בא מהבקר כאילו הוא לא הומלך בפרק הקודם ונראה

ששאל לא הבין את מהותו כמלך. אמנם אפשר לראות את ההתנהגות של שאול כאן כצניעות וענווה, אך בכל זאת שאול מצטייר כאן כמנהיג פרקטי ולא מהותי. כלומר דווקא העיצוב שלו כשופט מוריד מערכו.

שאול מפעיל את כישורי ההנהגה שלו רק שיש צורך בכך ולא מבין כי מנהיג אמור לפעול בלי שום קשר למצב המציאותי. כלומר שאול מחזיר את הגלגל אחורה: אם שמואל פתר את עניין המקומיות והפרקטיות שבהנהגת השופטים כעת שאול מחזיר את בעיית הפרקטיות. כך שאול אינו יוזם מהלכים של מנהיג אלא רק מגיב למה שקורה סביבו. בפרקים י"ג-י"ד זה בא לידי ביטוי בצורה ברורה, שם יונתן הוא היוזם של הפעולות הצבאיות ולא שאול.

**

לעומת שאול, דוד מוצג כמנהיג האידיאלי של התנ"ך. דוד מצליח לאחד סביבו את יהודה וישראל ולהפוך את העם לאחד. דוד יוזם מהלכים של מנהיג בניגוד לשאול ומצליח לראות את מבט הרוחב שאמור להיות למנהיג. דוד מבקש לבנות את בית המקדש, אך מכיוון שדוד הוא התשתית לאימפריה הגדולה שתבוא בימי שלמה הוא לא בונה את המקדש אלא דווקא בנו. דוד מכין את כל מה שצריך בשביל להפוך את הממלכה המאוחדת לאימפריה שעוד לא הייתה כמותה. כך בימי שלמה האימפריה הזו באה לידי מימוש באמצעות בניית המקדש.

